

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 29, İstanbul 2022, 801-836

MADDİ BİR KÜLTÜR ÖGESİ OLARAK KIBLENÜMANIN DİVAN ŞİİRİNE YANSIMALARI

Ahmet Kavaklıyazı

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (akavakliyazi@gmail.com),
ORCID: 0000-0002-7932-4272/ **Assistant Professor Dr., Selcuk University Faculty of Literature Department of
Turkish Language and Literature**

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 07.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 23.10.2022.

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Yayın Sezonu: Güz

Atıf/Citation

Kavaklıyazı, Ahmet (2022), "Maddi Bir Kültür Ögesi Olarak Kiblenümanın Divan Şiirine Yansımaları", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 29, 801-836.

Kavaklıyazı, Ahmet (2022), "Reflection of Kiblenüma in Divan Poetry as a Material Culture Element", Journal of Ottoman Literature Studies, 29, 801-836.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Maddi Bir Kültür Ögesi Olarak Kiblenümanın Divan Şiirine Yansımaları

Özet

Edebî eserler ait oldukları toplumun sosyal hayatının, gelenek ve göreneklerinin, örf ve âdetlerinin, inanışlarının, maddi ve manevi kültürünün önemli bir koruyucusu ve aktarıcısı durumundadır. Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde ortaya konan edebî mahsullerin gerçek hayattan kopuk olmadığı, aksine sosyal hayatın farklı yönlerine geniş bir çerçeveden ayna tuttuğu görülmektedir. Zira geniş bir zaman diliminde ve coğrafyada verilmiş eserlerde birey ve toplum yaşamına dair maddi ve manevi kültürün izlerini sürmek mümkündür. Özellikle Divan şairlerinin mısralarında eski devirlerde günlük hayatın bir parçası olan; ancak günümüzde unutulmuş, kullanımdan kalkmış veya farklı biçimlere dönüşmüş pek çok maddi kültür ögesine rastlamak imkân dâhilindedir. Bu bağlamda ele alınabilecek öğelerden biri de “kiblenüma”dır. Geçmiş çağlarda kible yönünün tespiti amacıyla kullanılan ve XIX. yüzyıla gelindiğinde artık kullanımdan düşen bu araç, şimdilerde ancak müzelerde ve bazı müzayedelerde görülebilmektedir. Kullanıldığı devirlerde günlük yaşamın bir parçası olan kiblenüma, çeşitli benzetme ve mecazların konusu olarak XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar hemen her devirde şairlerin divanlarında yer bulmuştur. Bu çalışmada ilk olarak kibleye yönelmenin gerekliliği ve dolayısıyla kiblenümalara neden ihtiyaç duyulduğu konusu ele alınmış, bu aletleri ele alan çalışmalara değinilmiştir. Sonra “kiblenüma” kelimesinin anlamı, bu aletlerin özellikleri ve çalışma ilkeleri üzerinde durulmuştur. Son ve esas olarak ise kiblenümaların Divan şiirine nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için söz konusu aracın şiirde hangi anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı, hangi özellikleri ile ne tür benzetme ve mecazlara konu edildiği hususları örnek beyitler üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Divan şiiri, maddi kültür, Kâbe, kible, kiblenüma.*

Reflection of Kiblenüma in Divan Poetry as a Material Culture Element

Abstract

Literary works are important preservers and transmitters of the social life, traditions and customs, mores, beliefs, material and immaterial culture of the society they belong to. We see that the literary works that had been created within the framework of the Classical Turkish Literature were not separate from real life, and on the contrary, they mirrored different aspects of social life through a wide window. Because it is possible to trace the material and immaterial culture regarding the life of the individual and the society in the works that had been created in a wide timeframe and geography. It is possible to find many elements of material culture especially in the verses of Divan poets which had been part of the daily life in past periods but forgotten, not used and transformed into different forms today. One such element that can be considered within this context is 'kiblenüma'. This tool, which was used to determine the direction of Qibla in past periods and stopped being used in the 19th century, can only be seen in museums and some auctions today. Kiblenüma, which was part of the daily life in the periods it was used, had found its place in the divans of the poets as a subject of various metaphors and imagery in almost every period from the 15th century to the 20th century. This study first discusses the necessity of directing oneself to Qibla and therefore the need for the kiblenümas and refers to the studies that discussed these tools. Afterwards, it discusses the meaning of the word 'kiblenüma', and the properties and operating principles of these tools. Finally, and above all, the study tries to identify how the kiblenümas were reflected in the Divan poetry. For this, the meanings in which the said tool was used in poetry, the properties and the metaphors and imagery that the tool was used as a subject are examined over sample verses.

Keywords: *Divan poetry, material culture, Kaaba, Qibla, kiblenüma.*

irşada ihtiyaç duymadığını; zira Kâbe’de ikamet edenlerin kıblenümaya ihtiyacı olmadığını belirterek konuya tasavvufi bir yorum getirir:

Müstağnî-i irşād olur erbâb-ı hâkîkat

Sükkân-ı Harem neyler imiş **kıble-nümâyı** | Seyyid Vehbî, g. 262/3 (Dikmen 1991: 678)

Seyyid Vehbî bir rubaisinde de aynı gerçekten hareket eder. Bu defa kâmil kimselerin öndere, selamet yolunu bulanların kılavuza, yakîn ehlinin de delile ihtiyaçlarının olmadığını aynı husus üzerinden benzer sözlerle dile getirir:

Erbâb-ı kemâl pîşvâyı neyler

Şeh-râhı bulan râh-nümâyı neyler

Aşhâb-ı yakîn delîle muhtâc olmaz

Sükkân-ı Harem **kıble-nümâyı** neyler | Seyyid Vehbî, rub. 8 (Dikmen 1991: 717)

Her ne kadar hakikat veya yakîn ehli kavramları kullanılmasa da Benderli Cesârî’nin (ö. 1829) aşağıdaki beytinde de Harem’de kıblenümaya gerek olmadığı hususu işlenmiştir. Şair, kalbi sürekli olarak Kâbe’de olanların doğru yoldan çıkmayacağını, dolayısıyla kıblenümaya gereksinimlerinin olmadığını ifade etmektedir:

Şol kişiniñ kalb[i] dâ’im Ka’be-i ‘ulyâdadır

Toğru yoldan çıkmaz ol **kıble-nümâyı** n’eylesün | Benderli Cesârî, g. 614/4 (Akkuş 2010: 917)

4. Kalp

Tasavvufta önemli bir yeri olan kalbin kıblenüma ile ilgili çeşitli benzetmelere konu edildiği; özellikle temiz, saf bir kalp vurgusu yapılacağı zaman kıblenüma ile ilgi kurulduğu görülmektedir. Kıblenümanın doğru yönü göstermesi gibi temiz bir kalp de doğru yolu bulabilir. Örneğin Mesîhî’ye (ö. 1512) göre ayna gibi temiz bir kalbe sahip olmanın şartı, kıblenüma gibi daima Kâbe’ye yönelmektir. Buradan gönül aynasını parlatmanın yolunun namazdan geçtiği sonucu da çıkarılabilir:

Şâfi-dil olmağ istesen âyîne-vâr var

Yüz tüt hemîşe Ka’beye **kıble-nümâ** gibi | Mesîhî, k. 21/2 (Mengi 1995: 77)

Mehmed Tâhir Selâm (ö. 1844) ise temiz bir kalbin ehil kimselerce maksat kıblesini, yani arzuların gerçekleşeceği makamı göstermek için kıblenüma niyetine kullanılacağını belirterek kalp ile kıblenüma arasında benzerlik ilgisi kurmaktadır:

Gösterür kıble-i maşşûdını kalb-i şâfî

Kullanur ehli olan **kıble-nümâ** niyyetine | Tâhir Selâm, g. 103/6 (Kazan Nas 2019: 148)

5. Asa

Asa, *değnek*, *baston* anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Hz. Mûsâ’nın mucizelerinden biridir. Ayrıca asa taşımak Peygamberimizin bir sünnetidir (Cebecioğlu 2004: 62). Özellikle de yolculuk esnasında olmak üzere yanında asa bulundurmak sufilikte bir gelenektir (Uludağ 2005: 45). Bir kısım kıblenümalarda bulunan ve açılır kapanır özelliğe sahip metal mil ile asa arasında şekilsel benzerliğe temas eden bazı beyitler bulunmaktadır. Örneğin Gelibolulu Âlî’nin (ö. 1600) “*Marifet Kâbe’sinin yoluna asayı dikmiş. Maksat kıblenüması işte böyle şaşkındır.*” şeklinde nesre çevrilebilecek beytinde kıblenüma milini açmak ile asa dikmek arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur.²⁰

²⁰ Bu beyit “Kişileştirme ve Hüsn-i Taliller” başlığı altındaki son maddede ele alınan ve Rezmî’ye ait olan müfredle bir açıdan benzerlik taşımaktadır. Söz konusu müfred şöyledir: *Ka’be-i küyına ‘âşık râst varsunlar diyü / Râh-ı ‘ışka mîl diküp itdi nişân kıble-nümâ* (Gürbüz 2005: 440). G. Âlî’nin beyti de geçmişte Kâbe güzergâhında yolculuk yapan kervanlar için yol üzerinde birtakım işaretlemelerin yapılmış olabileceğini akla getirmektedir.

9. Kurb

Kurb kavramı, tasavvufi olarak Allah’a yakın olma durumunu ifade eder. Kazasker Mekkî’nin (ö. 1910) aşağıdaki beytinde geçen tekarrüb kelimesi bu anlamda değerlendirilebilir. Beyitte kiblenümanın Kâbe’yi göstermesi, o kutsal mekâna yakınlığın bir göstergesi olarak düşünülmüştür. Benzer şekilde Cenab-ı Hakk’a yakın olma niyetinin de ona yaklaşmanın bir göstergesi olup neticede maksada ulaştıracağı ifade edilmiştir:

Elbet Hüdâya kaçd-ı tekarrüb kemâl olur
Kible-nümâ ki Beyt-i Mu’allâyı gösterir | Kazasker *Mekkî*, g. 32/3 (Aktaş 2020: 575)

10. Temkîn

Temkin kavramı, “manevi hal ve makamları geçip kemâle ererek karar bulma” (Ayverdi 2011: 3148) manasına gelir. Edirneli Kâmî (ö. 1724), maşukun Kâbe’ye benzeyen semtini temkin mazharı olarak nitelemektedir. Şair bu semte erişmek için, yani temkin elde etmek için kiblenümayı harekete geçirdiğini ifade etmektedir:

Olinca mazhar-ı temkîn semt-i Ka’be-i küyuñ
 Dil-i **kible-nümâ**-yı muztarib-etvârı ditretüm | Edirneli *Kâmî*, g. 139/3 (Erişen Yazıcı 2017: 240)

11. Aşk

Tasavvufta aşk, Hak yoluna giren kimseyi Allah’a ulaştıran en kısa yol olarak nitelendirilmektedir (Ayverdi 2011: 200). Âgâh’ın (ö. 1728) bir rubaisinde aşk bu anlamda kullanılarak kiblenümaya benzetilmiştir. “Eğer aşk sana kiblenüma olursa gölgen de ayağına düşüp seccade olur.” denilerek aşk kelimesine kılavuz anlamı yüklenmiştir:

‘Ârif o kadar riyâdan âzâde olur
 Reng-i ruh-ı zerdden bile sâde olur
 Ger ‘aşk sana **kible-nümâ**dur Âgâh
 Sâyen de düşüp pâyüne seccâde olur | Âgâh, rub. 6 (Akpınar 2017: 297)

F. KIBLENÜMA VASFINDA BİR GAZEL

Gelibolulu Âlî’nin (ö. 1600) bütün beyitlerinde kiblenümanın işlendiği yek-âhenk bir gazeli bulunmaktadır. Esasen bu gazel, yek-âhenk olmasının yanı sıra yek-âvâz bir gazeldir. Müstakil olarak kiblenümayı konu edinen böyle bir şiirin bulunması, bu aletin kültürel bir öge olarak şairlerce önemsendiğini göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu gazel ve nesre çevirisi şöyledir:

Görüş ser-i küyın meger ol Ka’be-i cânuñ
 Göz kıpduğı var ise odur **kible-nümâ**nuñ

Meğer o can Kâbe’sinin [sevgilinin] sokağının başını görmüş. Kiblenüma (eğer) göz kırpyorsa bu sebeptendir.

Gösterdi kapuñ Ka’be’sini ehl-i şafâya
 Lâyık yirini sırça serây itseler anuñ

Senin kapının Kâbe’sini [Kâbe’ye benzeyen kapını] (kiblenüma) safa ehline gösterdi. Onun yerini camdan saray hâline getirselere layıktır.

Ser-geştelik eyler dün ü gün gözleri segrür
 Seyr ide gibi rüyını ol rûh-ı revânuñ

Gece gündüz şaşkın şaşkın dolandır, gözleri seğrir. O yürüyen ruhun [sevgilinin] yüzünü seyretmiş gibi görünüyor.

